

Rusija i Zapad, Rusija i Istok, Rusija i slavenski svijet. Otud su se u ovoj velikoj multietničkoj i multikonfesionalnoj državi u XIX stoljeću pojavili zapadnjaci, slavenofili i evroazijci. Uz tradicionalni evrocentrizam u Rusiji su razvijene orijentalistika i slavistika. Slavistika je "dio ruskog nacionalnog identiteta, nastavak mentaliteta i ruske kulture. I općenito, slavenski svijet je nastavak ruskog svijeta".

U ruskoj nacionalnoj svijesti, usprkos svim kataklizmama sovjetske ere, dominantna je ideja da je Rusija u središtu slavenskog pravoslavnog svijeta i da je pozvana da mu bude pokrovitelj i zaštitnik. Zato je Balkan područje u kojem ruska vanjska politika ne samo da uzima u obzir etničke i vjerske faktore već se na neke od njih izravno oslanja.

Safet Bandžović

Славяне и Россия: Балканы и российский дипломатический корпус. XVIII–XXI вв., Москва: Институт славяноведения Российской академии наук, 2024, 348 стр.

Slavs and Russia: The Balkans and the Russian Diplomatic Corps. 18th–21st Centuries. / Ed. S. I. Danchenko, Publisher: Institute for Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences, Moscow 2024, 348 pages.

Slaveni i Rusija: Balkan i ruski diplomatski kor. XVIII–XXI stoljeće, odg. urednik S. I. Dančenko, Izdavač: Institut za slavistiku Ruske akademije nauka, Moskva 2024, 348 str.

Diplomatija je "sluga državničkog umijeća", posebno velikih sila. Kao državna aktivnost na području vanjske politike ona, potvrđuju historijska iskustva, podrazumijeva i specifičnost metoda, kao i aparat koji obavlja te djelatnosti. U sveprisutnoj anglosaksonskoj teoriji međunarodnih

odnosa veoma je uticajna "realistička škola", koja ukazuje da u spoljnoj politici u odnosima između država glavni princip ponašanja nisu moral, vjera ili tradicija, već moć, izražena u veličini teritorije, broju stanovnika, prirodnom bogatstvu, industrijskoj i naročito vojnoj snazi jedne zemlje.

Realističke teorije pretpostavljaju da države nemaju stalne prijatelje, već samo interese. Suštinski ciljevi su osnovani na trajnim strateškim vrijednostima i nikad se u historiji ne mijenjaju. Sve se temelji na odnosu snaga i moći među državama.

U Rusiji se tradicionalno velika pažnja posvećivala pripremi diplomata, naučnika i drugih stručnjaka za rad u stranim zemljama. Te profesije su, kao i sama diplomatska služba, bile vrlo prestižne. Ruska diplomatija ima dugu historiju. Njeni počeci bilježe se još u IX stoljeću, kada je 838. upućena diplomatska misija u Konstantinopolj. "Poslanička kancelarija" – (Посольский приказ) resor nadležan za odnose sa stranim državama formiran 1549, predstavlja najranije spominjanje prve spoljopolitičke institucije Rusije. "Poslanička kancelarija" je 1718. transformirana u Kolegijum vanjskih poslova (Коллегия иностранных дел ili Иностранная коллегия Российской империи). Ministarstvo vanjskih poslova (Министерство иностранных дел) osnovano je 1802. godine. Rusija je s vremenom razgranala svoju mrežu diplomatskih i konzularnih predstavništava. Pred izbijanje Prvog svjetskog rata imala je diplo-

matske odnose s 47 zemalja i više od 200 predstavništava u inostranstvu. U Osmanskom Carstvu i istočnim zemljama bila je izražena politička usmjerenost konzularnog rada. Ruski konzuli su tretirali i razrješavali trgovačke, ali i brojne političke probleme. Višestoljetne veze Rusije s balkanskim pravoslavnim narodima zasnivale su se "na podudarnim političkim interesima, etničkoj bliskosti i kulturnom i verskom jedinstvu".

Korijeni sadašnjosti uvijek leže u prošlosti. Ovaj princip posebno je važan za Balkan. Mnoga savremena pitanja i problemi s kojima se suočavaju zemlje ovog regiona i ruska diplomatija ne mogu se razumjeti bez poznavanja njegovih historijskih specifičnosti. Rusija je stoljećima aktivni sudionik političkih procesa na Balkanu, jednim od glavnih i dugovječnih pravaca njene vanjske politike. To je tradicionalno mjesto i polje sukoba interesa niza velikih sila, koje su u različitim historijskim razdobljima nastojale tu učvrstiti i ojačati svoj uticaj, u skladu sa svojim geopolitičkim potrebama. "Pandorina kutija", "Evropsko bure baruta" – epiteti su koje je Balkan, jedna od zona sukoba brojnih ukrštenih i suprotstavljenih interesa, stekao u stručnoj literaturi

o međunarodnim odnosima. U XIX stoljeću pod osmanskom vlašću on je za Rusiju predstavljao Aziju. Nije slučajno da se njime tada bavio Azijski departman ruskog Ministarstva vanjskih poslova. Dva su pitanja bila u ruskom fokusu: statusu osmanskih moreuza (Bosfor i Dardaneli) i sudbina balkanskih pravoslavnih naroda. Rusija je kao više ili manje radikalno rješenje oba povezivala s konačnim slomom Osmanskog Carstva. Za Petrograd su podjednako bila važna tri aspekta njegove balkanske politike: odnosi s Portom, s velikim silama, prvenstveno s Austro-Ugarskom, te s državama i narodima Balkana. Strateški značaj Bosfora i Dardanela uvijek je bio u fokusu, ali je radikalno rješavanje ovog kardinalnog pitanja odgađano do trenutka “kada će Rusija na to moći koncentrirati sve svoje snage”. Ruska vlada je na “putu za Konstantinopolj” trebala i saveznike u “balkanskim poslovima”. Postojale su značajne razlike unutar ruskog državnog vrha, pa i unutar Ministarstva vanjskih poslova u provedbi ruske politike na Balkanu. Krajem XX i početkom XXI stoljeća pažnja Rusije prema Balkanu oscilirala je ovisno o međunarodnim političkim prilikama. Ona, prema sudu nekih ruskih autora, ne može bez Balkana, niti on

može bez nje (“Россия не обойдется без Балкан, как и Балканы — без России”).

Historijski, postoje bitni ideološki elementi u ruskoj politici prema Balkanu. U različitim periodima ti ideološki elementi bili su panslavizam, pravoslavlje (u carskoj Rusiji) i komunizam (u SSSR-u). Uz njih su se ispreplitali i ruski strateški, ekonomski i tradicionalni geopolitički interesi. Savremeni Balkan nalazi se u sferi ruskih geopolitičkih interesa, koristi ga povremeno i u propagandne svrhe i za diplomatske nagodbe i manevre. Povezanost Rusije i pravoslavnih naroda Balkana zauzima važno mjesto u radovima ruskih historičara. Naučno proučavanje slavenskih naroda započelo je u Rusiji početkom XIX stoljeća, kada su na ruskim univerzitetima otvorene katedre za historiju i književnost na slavenskim jezicima, a ruski naučnici upućivani u slavenske zemlje. Slavenofil Aleksandar Giljferding (*Александр Ф. Гильфердинг*, 1831–1872), historičar i prvi ruski konzul u Bosanskom elajetu, pisao je kako “daleko na zapadu i jugozapadu od granice Ruskog carstva postoje narodi čiji je govor razumljiv Rusima, čiji su preci činili jedno pleme s precima Rusa, i većina njih ispovije-

da našu pravoslavnu vjeru i moli se Bogu na istom ruskom jeziku kao i mi. Ti narodi – braća Rusa i koji vole Ruse kao braću – nazivaju se Slaveni”. Brojni segmenti historije balkanskog regiona predmet su kontinuiranog proučavanja u Rusiji. Brojni su prilozi metodologiji društvene historije za istraživanje različitih tema podsticajni za dalja promišljanja.

Zbornik radova *Slaveni i Rusija: Balkan i ruski diplomatski kor. XVIII–XXI stoljeća* proistekao je kao rezultat istoimene naučne konferencije (*XIII Никитинские чтения*), održane u novembru 2023. na Institutu za slavistiku u Moskvi. Autori radova predstavljaju djelovanje ruskih diplomata u balkanskim prijestolnicama u kontekstu ključnih smjerova vanjske politike Ruskog Carstva/SSSR-a/Ruske Federacije na Balkanu i u Evropi. Radovi bazirani na raznovrsnoj literaturi, kao i na dokumentima iz ruskih i balkanskih arhiva obuhvataju razdoblje od sredine XVIII do početka XXI stoljeća. Posvećeni su djelovanju ruskih diplomata na Balkanu u tom vremenskom rasponu. Predstavnici ruskog diplomatskog kora bili su i ostali u samom središtu akutnih, ponekad dramatičnih balkanskih sukoba i sporova koji su prijetili stabilnosti i sigurnosti Evro-

pe. Rusija je stoljećima pružala vojnu, političku i diplomatsku pomoć pravoslavnim narodima tog prostora u njihovu oslobađanju od osmanske vlasti i uspostavi vlastite državnosti. Savremena Rusija, prema nekim analitičarima, vidi Balkan kao bojno polje u svom “političkom ratu”. Prema nekim ruskim historičarima, njoj ipak nedostaje jasno strukturirana i formulirana politika u odnosu na države i narode Balkana. Djelovanje Rusije na Balkanu tradicionalno je izvor zabrinutosti Zapada. Rusija nastoji promijeniti posthladnoratovski poredak i pokušava unaprijediti svoje interese, uključujući i one izvan postsovjetskog prostora.

Sadržaj Zbornika može se raščlaniti u nekoliko tematskih skupina. Vasilij Kaširin (*Greške ministra rezidenta: o ulozi ruskog predstavnika u Carigradu A. M. Obreskova u nastanku rusko-turskog rata 1768.–1774.*), Olga Petrunina (*Mihail Konstantinovič Onu: okvir za portret diplomate*), Ksenija Meljčakova (*Između duga i dugova: E. R. Ščulepnikov u Bosni i Hercegovini*), Svjetlana Dančenko (*Diplomatski predstavnik u Srbiji 1877–1895. Aleksandar Ivanovič Persiani i njegove aktivnosti*), Varvara Hlebnikova (*Aleksandar Vasiljevič Kaulbars o razgraničenju*

između Bugarske, Srbije i Turske nakon Berlinskog kongresa 1878. (na temelju materijala iz Ruskog državnog vojno-historijskog arhiva)), Jaroslav Višnjakov (*Poslanik N. V. Čarikov o unutrašnjoj političkoj situaciji u Srbiji početkom XX stoljeća i prevratu 1903.*), Petar Iskenderov (*A. M. Petrjajev i ruska balkanska politika*) i Denis Rodin (*“Grčka nam je važna... zbog balkanskih odnosa”: aktivnosti A. M. Ustinova kao opunomoćenog predstavnika SSSR-a u Grčkoj (1924.–1929.)*) u svojim radovima analiziraju djelovanje pojedinih ruskih diplomata na Balkanu. U tom smislu zanimljiv je posebno rad K. Meljčakove o Jevgrafu Ščulepnikovu (*Е. Р. Щуплеников*), koji je obavljao dužnost ruskog konzula u Sarajevu (1858–1868). Služba u Bosanskom vilajetu označila je zalazak njegove diplomatske karijere. Razlog tome bila je nepovoljna finansijska situacija Ščulepnikova, bio je u dugovima. Njegove dužničke obaveze bile su opterećenje za rusko predstavništvo u Sarajevu. Imale su negativan uticaj i na ugled Rusije.

Marina Frolova (*“Ovdje samo birokratska vještina nije dovoljna...”*: *diplomati ruskog konzulata u Bitolju (1861–1877)*), Denis Nikiforov (*Ru-*

ska diplomatija i Carigradska konferencija 1876.–1877.), Aleksandar Stikaljin (*Ruska diplomatija u potrazi za načinima rješavanja rumunsko-bugarskog spora oko Silistrije, 1912. – proljeće 1913. (na temelju materijala iz Arhiva vanjske politike Ruskog carstva)*) i Oleg Alpejev (*“Mobilizacijska kriza” na Balkanu 1912–1913. u izvještajima ruskog vojnog agenta u Austro-Ugarskoj pukovnika M. I. Zankeviča*) svoju su pažnju usmjerili na ključne događaje balkanske historije krajem XIX i početkom XX stoljeća u kontekstu ruske vanjske politike. Ljudmila Kuzmičeva (*Ruski konzulat u Beogradu na početku Velike istočne krize 1875–1878.*), Tatjana Volokitina (*Problem Dunava u kontekstu poslijeratnog mirovnog rješenja i sovjetske diplomacije 1945–1948.*), Jelena Guskova (*Izolacija Republike Srpske 1994–1995. kao metoda rješavanja krize na području bivše Jugoslavije i ruska diplomatija*) i Jevgenij Korenjev (*Odnos ruske diplomatije prema procesu evroatlantskih integracija na Balkanu*) posvetili su svoje radove analizi uloge ruske diplomatije u raspravama i rješavanju nekih važnih pitanja XX i XXI stoljeća. Stara je praksa da se historičari određuju i prema brojnim otvore-